

„CAZUL” FILOZOFULUI VASILE BĂNCILĂ – SCRIERI DIN TINEREȚE –

ION DUR

*Universitatea Tehnică din Cluj-Napoca
Centrul Universitar Nord din Baia Mare
iondur@yahoo.com*

Title: “The case” of the philosopher Vasile Băncilă – *writings from youth.*

Abstract: Vasile Băncilă is a thinker to be placed where he fits in the hierarchy of values of Romanian philosophers. Therefore, this text invokes some “start-up frames”, through which we offer a range of accents of the reception of the intellectual and philosophical dowry left by the author. Vasile Băncilă left posterity printed texts, but also thousands of sheets written over four decades of life, unfinished and not ready to be printed. Some of them are from his youth; on some of these focuses this text, namely on what meant for the young philosophy professor Vasile Băncilă the *act or the process of philosophizing.*

Keywords: *Romanian philosophy; Vasile Băncilă; philosophizing; literary work as fragment; ethnic philosophy;*

Cadre de pornire

Pentru istorie, în general, dar și pentru sferile disciplinelor spiritului uman, în particular, nu viitorul pare de cele mai multe ori imprezvizibil, ci trecutul. Harta valorică a celui din urmă, cu atmosfera și relieful lui, ne produce surprize care plac sau nu plac celor preocupați cu hermeneutica valorilor. Dacă s-a vorbit despre „amintiri despre viitor”, de ce să nu acceptăm, cu aceeași dezinvoltură conceptuală, și *previziuni despre trecut?*

Biografia intelectuală și performanța metafizic-morală ale filosofului Vasile Băncilă (1897-1979) pot fi receptate cel mai bine tocmai prin acest ocean istoric focalizat pe piramida axiologică a spiritualității noastre, un ocean întors însă cu egoism și invidie de merceologii culturii românești de dinainte de Revoluție. O operație de ocultare de care a avut parte nu doar Vasile Băncilă, ci și alte personalități încadrate în cultura de dreapta din România Mare.

Cine deschide cel de-al doilea volum din tratatul de *istorie a filosofiei românești*, la secțiunea „Ortodoxismul gândirist”, află cine a fost și ce a gândit Vasile Băncilă, mai întâi, din trei rînduri și ceva, la care se adaugă o notă de subsol vizibil tendențioasă. Se spune despre „metafizica gândiristă” că „a fost reprezentată,

în principal, de Vasile Băncilă și Petru P. Ionescu (care-i succede primului, după ce acesta și-a sîstat și el colaborarea la „Gîndirea”) și, într-o oarecare măsură, de Stelian Mateescu¹. Iar în trimiterea bibliografică, pe lângă sumare informații referitoare la scrierile și publicațiile la care a colaborat, se menționează că s-a despărțit de cercul gîndirist în 1938-1939, „observînd faptul că doctrina națională este transformată într-o formă a «imperialismului șovin», pusă să servească de instrument pentru diferite «conștiințe în politica internă și în cea internațională»². Se mai preciza că s-a despărțit de *Gîndirea*, cu toate că a fost „«metafizicianul» principal al grupării”, și că și-a „propus, în ample încercări, să fundeze filosofic ortodoxismul, să elaboreze o filozofie spiritualist-teistă care să asimileze datele «atitudinare» ale etnicului”³.

În paragraful „Încercări de întemeiere a unei metafizici spiritualist-ortodoxiste” al aceluiași tratat, acolo unde se abordează „obiectul metafizicii”, sunt invocate și cîteva din ideile lui Vasile Băncilă⁴, citîndu-se îndeosebi din eseul „Duhul sărbătorii” (*Gîndirea*, nr. 4, aprilie 1936) și din exegeza asupra lui Blaga (*Blaga, energie românească*, 1938). În proiectul de metafizică întemeiată pe transcendent, pe divinitate (prin ideea de *cosmicism*), sunt observate folosirea abuzivă a metaforelor și mai puțin a conceptelor cu forță euristică, supralicitarea sensului metafizic al sărbătorii (e un „*summum bonum* în lumea valorilor”), transformarea *etnicului* în fundament al filosofiei, reducerea rolului „filosofiei sistematice la actualizarea, precizarea, completarea și sublimarea «filosofiei latente și difuze» pe care ar poseda-o poporul, «intuițiile și liniile spiritualității țărănești», ale «filosoficului țărănesc»”.

Era descifrat un „viciu de fond” prin aceea că Băncilă lega „etnicul, unele elemente ale viziunii populare asupra lumii de o concepție religioasă”, căutînd să „exploateze țărănescul, cultura populară în favoarea ortodoxismului (...), interpretîndu-le eronat”. La acestea se adăugau raportarea „lumii cosmice” a țaranului la ideea de Dumnezeu ca esență ultimă, la *dogmatic* și la *divin*, perceperea țărănescului drept ceva nediferențiat, static, „în afara evoluției sale istorice reale”.

Poate mult mai multe au spus despre Vasile Băncilă, în epoci diferite, chiar dacă erau și acolo „adevăruri” pîrtinitoare, Lucrețiu Pătrășcanu⁵ sau Dumitru Micu⁶.

A trebuit să se instaleze însă un alt climat valoric, cu alte criterii de evaluare și cu altă măsură a transparenței gestionării trecutului istoric și cultural, ca să se valorifice o imensă arhivă care cuprinde în ea „cutremurul nervilor” (Eminescu)

¹ v. *Istoria filozofiei românești*, vol. II (1900-1944, partea I), București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, coord. Dumitru Ghișe, Nicolae Gogoneață, 1980, p. 682.

² *Ibidem*. Citatele sunt dintr-un text din 1938 al lui Vasile Băncilă: „Naționalism și teologie la Nichifor Crainic”, *Gîndirea*, nr. 8/1939, p. 411 (era un articol omagial).

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*, pp. 704-706.

⁵ v. Lucrețiu Pătrășcanu, mai cu seamă „Trei școlari ai lui Nae Ionescu”, *Curenți și tendințe în filozofia românească*, Editura Socec, 1946, p. 120 ș.u.

⁶ v. Dumitru Micu, „*Gîndirea*” și *gîndirismul*, București, Editura Minerva, 1975, pp. 168-176.

unui „anahoret la domiciliu”, cum a fost Vasile Băncilă, „cel mai brăilean”⁷ din elita Brăilei: Nae Ionescu, Petre Andrei, Ernest Bernea, Sorin Pavel, Anton Dumitriu, Mihail Sebastian, toți avînd aura unui destin tragic. Recuperarea moștenirii filosofico-literare a lui Vasile Băncilă a avut, înainte de toate, sprijinul și imboldul fiicei sale, Ileana Băncilă (care justifică o formă de posteritate în care credea autorul, cea prin copii), dar s-a adăugat la asta și strădania de cercetător iscusit și parcă neobosit a Dorei Mezdrea, alături de înțelegerea pe care au avut-o Editura Istros a Muzeului Brăilei „Carol I” și, în egală măsură, Editura Muzeul Literaturii Române.

Au fost astfel introduse în circuitul public unele eseuri, poate cele mai cunoscute și mai consistente, iar începînd cu 2003 a demarat tipărirea seriei de *Opere*, aproximată să cuprindă nu mai puțin de 32 de volume. Cu un *siaj* așa de masiv, cu o *urmă* atît de adîncă, V. Băncilă constituie indiscutabil un anume gen de *caz* în cultura noastră în ansamblul ei, în filosofia românească îndeosebi⁸. Este un caz aparte mai întîi prin *materialul scris* de-a lungul vremii și prin *șantierul* pe care-l deschide sub ochii cercetătorului de arhivă; apoi prin *ideile și virtualitățile* imanente unei *opere* parțial cunoscută, una care ambiționează prin tendința ei enciclopedică, dar mai cu seamă prin intenția edificării unui *sistem filosofic* propriu și original. Blaga l-a văzut pe prietenul lui, Băncilă, ca pe o amenințare pentru spiritele culturii noastre de vîrf, N. Bagdasar îl considera „cel mai fecund creator” al generației sale, iar Nichifor Crainic îi aprecia, neprotocolar, „onestitatea intelectuală”.

Biografia *biologică* a omului Vasile Băncilă a fost extrem de tensionată⁹. Va fi rănit de armă la brațul stîng (iulie 1917), atunci cînd merge pe front la cererea lui, iar refacerea completă se pare că nu s-a realizat niciodată. Tînărul „senin și visător” devenise, dintr-o dată, un om „dominat de suferința fizică”, pentru ca după repetarea de vreo trei ori a intervenției chirurgicale și după vreo șase-șapte luni de spital să fie „practic invalid”, fără să ceară vreodată recompensă pentru „ceea ce fusese credința și datoria lui”¹⁰. În corespondența cu Lucian Blaga¹¹ acuză nu o dată, alături de revolta morală, o oboseală nervoasă vecină cu un fel de greață sartriană (folosește chiar termenul de „s_cîrbă”) față de varii opreliști familiale și

⁷ Prima monografie de autor este semnată de Valentin Popa (*Vasile Băncilă. Omul și filosoful*, Editura Istros a Muzeului Brăilei, 2006, 252 p.)

⁸ cf. și Gheorghe Vlăduțescu, „Addenda. Vasile Băncilă”, în *Neconvențional, despre filosofia românească*, București, Editura Paideia, 2002, pp. 110-115.

⁹ A avut varii neazuri din cauza „familiei de origine” a soției („amărăciuni de familie cari ne-au aiurit”, cum spunea într-o scrisoare către Blaga), motiv pentru care voia să se mute în Ardeal, după cum a fost ispitit să plece în străinătate pentru vreo cinci ani. Noroc cu forma de refugiu care a fost scrisul, tot așa cum „durerile metafizice” pot fi, spunea tot într-o epistolă adresată filosofului din Lancrăm, diminuate de „ethosul strămoșilor, magia etnicului originar”.

¹⁰ v. paginile de memorii ale fratelui său, Ion Băncilă, *Arc peste timpuri*, Editura Istros – Muzeul Brăilei, 2000, p. 78.

¹¹ v. Vasile Băncilă – Lucian Blaga, *Corespondență*, Ed. Muzeul Literaturii Române, Editura Istros – Muzeul Brăilei, 2001; vezi și Ion Dur, „Lucian Blaga și Vasile Băncilă – un alt fel de roman epistolar”, *Euphorion*, 1/2019.

sociale. Este parcă mereu hărțuit de viață, meseria de profesor îl solicită foarte mult (la un moment dat făcea naveta între Brăila, București și Sinaia, la clasa Marelui Voievod Mihai, unde fusese numit profesor de filozofie), iubește Brăila, Bărăganul și Dunărea, dar se va muta în cele din urmă la București.

Însă nu pentru toate acestea este Vasile Băncilă un *caz*, ci pentru biografia sa intelectuală (filosoful și istoricul filosofiei Gh. Vlăduțescu îl încadrează în „noua spiritualitate”): variile conferințe ținute și transformate, unele din ele, în texte de sine stătătoare, eseurile și studiile publicate în presa vremii și – mai ales – imensele teancuri cu fișe conspectate și cu însemnări privitoare la ținta sa supremă: elaborarea unui *sistem filosofic*. În același schimb de epistole cu autorul spațiului mioritic nu ezită de altfel să spună, pe de o parte, că nu este exclus să rămână de la el decît cele dintii (*id est*: conferințe, eseuri tipărite) sau, pe de alta, că poate va fi judecat *nu după ce a dat*, ci *după ce putea să dea*. Ei bine, acest din urmă cod pare să-l aibă imensul arhipelag al fișelor tematice concepute de acest „anahoret la domiciliu” în vremea regimului totalitar. Nu era, așadar, eludată posteritatea prin operă, chiar dacă Băncilă, îi spune asta și lui Blaga, prețuia mai mult – poate doar retoric – posteritatea prin copii.

Dacă ar fi să-l asemănăm, în parte, cu cineva, cel mai apropiat exemplu este cel al lui Nae Ionescu. Cursurile stenografiate sau notele luate de foștii studenți ai Profesorului sunt un fel de echivalent al imensului fond documentar al lui Vasile Băncilă, varii fișe neprelucrate și rămase astfel, prin lipsa interpretării lor, neasamblate și nepregătite pentru a fi publicate într-o formă finală. La ambii, *stilul oral și ocazionalitatea* creației sunt determinații esențiale specifice ființei lor *scripturale*. La Băncilă se mai adaugă și caracterul de *rezumat* pe care-l au nu o dată fișele sale, *continua aproximare* din varii unghiuri a unei teme obsesiv urmărite. Această continuă reluare a unor idei este, credem, și altceva decît „o itineranță a spiritului, mînat de propria sa vocație cunoscătoare”¹². Nu chiar o „hermeneutică retroactivă”, dar o formă implicită de „corijare” sau „îndreptare” a celor spuse anterior tot este. Suntem practic obligați să ținem seama de acele *nuanțe* adăugate, care – vrînd-nevrînd – schimbă imaginea de ansamblu. Sunt rectificări prin adăugire de sens, la care conduc noile însemnări survenite din „dispoziția autorului, perspectiva disciplinară, o revelație bruscă, un alt unghi cognitiv, o lectură recentă sau realitatea imediată, pur și simplu”, cum spune Dora Mezdrea.

Că filosoful nu are drept scop „finalizarea lucrărilor”, „ci propriul său parcurs cognitiv”, fără a cădea în contradicții și sofistică? Aș spune că e parțial adevărată o atare judecată. Alcătuirea de fișe sau de însemnări *ad-hoc* e prima etapă a unei cercetări, de cărei pedagogie importantă Băncilă avea cunoștință cu vîrf și îndesat. Și-atunci de unde acest *ne-sfîrșit continuu* al unui posibil întreg căruia îi pasă doar de părți, nu și de asamblarea lor într-un tot unitar?! Ai sentimentul că această din urmă operație a lăsat-o conștient pe seama posterității, care se va pronunța,

¹² v. „Notă asupra ediției”, în Vasile Băncilă, *Opere*, vol. VI, Sistem de filozofie. 1. Definiția filozofiei, Ediție îngrijită de Dora Mezdrea, Editura Istros – Muzeul Brăilei, 2008, p. 5-8.

repet ce-i spunea lui Blaga, nu asupra a *ceea ce a dat*, ci asupra a ceea ce *putea* să dea. Altfel îl putem bănuși de *ezitare*, nu de neputință, în fața unui șantier pe care sunt aduse materialele de construcție necesare înălțării unei clădiri, dar începutul lucrului așteaptă calendele grecești.

Este neîndoielnic faptul că perioada cea mai fertilă a creației lui Vasile Băncilă rămîne cea interbelică, în special anii treizeci ai veacului trecut; dincolo însă de proiectele finalizate în acest interval de timp, exercițiul intelectual dezvoltat după 1950 (zecile de mii de *fișe*) vine să amplifice fecunditatea elaborărilor. Ce-a de-a doua conflagrație mondială îl demotivează, ieșirile sale în spațiul public se răresc sau sunt inexistente, colaborările la reviste intră și ele într-un con de umbră; invitația repetată a lui Blaga de a-i trimite ceva pentru *Saeculum* nu are nici un răspuns din partea celui pe care-l considera, cînd proiecta revista, că va fi „principalul colaborator”. Va fi anticipat scos la pensie din învățămînt, la 51 de ani (1948), ca printr-o minune scapă de experiența carcerală, trăiește modest și retras acel „obsedant deceniu” al culturii ștrangulate de politic și de revizuirii ideologice. Alături de alte personalități, și numele lui e pus în paranteză și omis din ierarhia valorică a culturii românești. E o perioadă în care, cum am aflat ulterior, în chilia sa de „anahoret la domiciliu” (îmi place sintagma), face proiecte, citește și scrie enorm fișă după fișă, cu gîndul la vremuri mai prielnice afirmării creației.

După parțialul dezgheț contextual care începe odată cu 1965 (fără să fie însă meritul exclusiv al vreunui personaj politic din vârful piramidei decizionale), Vasile Băncilă începe timid să iasă în agora culturală¹³. E invitat să vorbească despre Iorga la Radiodifuziunea Română (4 oct. 1968), revista *Tribuna* (Cluj) îi cere colaborarea („Amintiri și reflecții” referitoare la Blaga; nr. 25, 19 iunie 1968). Mai tîrziu, la începutul deceniului opt, semnătura sa apare și în *Steaua, Luceafărul, Secolul XX*. Iar după aproape un deceniu de la moarte, în 1987, va fi tipărit opul, în mare parte de eseuri inedite, *Portrete și semnificații*, cu o prefață de Zoe Dumitrescu-Bușulenga, în colecția „Capricorn” a *Revistei de Istorie și Teorie Literară* (Institutul G. Călinescu din București). Și tot în deceniul nouă al veacului XX, un exeget ca Paul P. Drogeanu fructifica meditația lui Băncilă asupra ideii de *sărbătoare* în cartea sa de antropologie culturală, *Practica fericirii. Fragmente despre sărbătoresc* (Ed. Eminescu, 1985), iar Ion Opreșan (de la același Institut G.C.) includea un lung interviu cu Vasile Băncilă despre Blaga în volumul *Lucian Blaga printre contemporani. Dialoguri adnotate* (Ed. Minerva, 1987).

A filosofa pentru a putea trăi

Cum deja aminteam, după 1990, opera lui Vasile Băncilă începe să fie (re) editată datorită în principal fiicei lui, Ileana Băncilă, și cercetătoarei Dora Mezdrea. Sub îngrijirea celei din urmă, în 2003 și 2004 apar primele două volume din *Opere*, care cuprind *scrieri inedite din tinerețe* (I: 1920-1923; II: 1923-1926). Din „Notă asupra ediției” aflăm că arhiva lui Vasile Băncilă, conservată

¹³ v. și Valentin Popa, „Cazul Vasile Băncilă în filosofia românească”, în *op. cit.*, pp. 9-20.

tale quale de la moartea filosofului și pînă la începutul mileniului trei, cuprinde „în chip nediferențiat, texte finite și fișe premergătoare, planuri de opere, de studii și ediții, unele extrase de ziar, fișe de lectură, bibliografii și o imensă cantitate de fișe”¹⁴.

Alcătuite cronologic, aceste însemnări conturează modul în care s-a format tînărul Vasile Băncilă, ce intenții factuale și virtuale îi structurează devenirea intelectuală. Era încă student la Facultatea de Filozofie a Universității din București (din toamna lui 1918), întreținut de familie cu vreo 300 de lei pe lună, pentru ca nu după mult timp să se poată descurca financiar singur cu banii pe care-i va primi pentru orele efectuate la un liceu evanghelic¹⁵. A avut privilegiul de a avea profesori dintre cei mai buni: C. Rădulescu-Motru, Vasile Pârvan, Nae Ionescu, N. Iorga, C. Dumitrescu Iași, D. Gusti, G. Murnu, M. Dragomirescu, R. Ortiz, D. Onciul, I. Rădulescu-Pogoneanu, O. Densușianu, S. Mehedinți, G.C. Antonescu, D. Russo, Ch. Drouhet. Dintre toți, primii trei îl vor înfrîuri într-un mod aparte prin erudiția și profunzimea lor intelectuală, prin sincronizarea lor ideatică și morală cu mediul academic occidental¹⁶.

Va absolvi facultatea în oct. 1922, cu examenele de licență: la istoria filosofiei: teza „Despre *Lumea ca voință și reprezentare*” (gîndită într-un studiu: „Filosofia practică a lui Schopenhauer”, autor în care vedea chiar o posibilă temă pentru un eventual doctorat), iar la pedagogie: „Pedagogia lui Herbert Spencer”. Între timp, student fiind, debutează în revista *Viața studentească* (iulie 1921), primul său articol fiind despre „Congresul de la Cluj și Congresul de la Cernăuți. Precedente și perspective”. Totodată se va căsători cu Felicia Rădulescu, și ea studentă, dar la limba și literatura franceză, iar la scurtă vreme au și primul copil, Ioan. Familia a fost și a rămas de atunci, pentru Vasile Băncilă, prioritatea numărul 1, așa încît multe proiecte intelectuale personale (printre care și doctoratul) vor fi, parțial, puse între paranteze.

Vasile Băncilă nu a fost un autor de timp liber, care scria doar Duminica, fără să lezăm cumva semnificația intrinsecă a acestei zile¹⁷. A vorbit ca profesor, dar și în spațiul public, a scris mai totdeauna, chiar și după fatidicul an 1944, cînd i se interzice să mai publice. Eseu, studiu, aforism și paraaforism, portretistică și memorialistică, jurnale, corespondență – iată registrele în care s-a încercat *mîna care scrie*, pentru a relua o sintagmă a Irinei Mavrodin.

Nefiind organizate sistematic, ci cronologic, cele două volume ale însemnărilor din tinerețe pot fi citite aleatoriu, mai cu seamă că tematica textelor este extrem de variată. Lecturile noastre sunt, desigur, *infidele*. Știind care au fost în timp preocupările obsesive ale autorului, atenția este îndreptată inevitabil într-un fel selectiv. Ne interesează astfel, îndeosebi, ce gîndea studentul și apoi proaspăt

¹⁴ Vasile Băncilă, *Opere*, vol. I, Scrieri inedite din tinerețe (1920-1923), Ediție îngrijită de Dora Mezdrea, Editura Istros – Muzeul Brăilei, 2003, p. 5.

¹⁵ v. Valentin Popa, „Studiile universitare”, în *op. cit.*, pp. 29-34.

¹⁶ v. eseurile despre cei doi: „D-l Rădulescu-Motru și doctrina personalismului energetic”, *Gîndirea*, nr. 7-8 1927; „Tragicul lui Pârvan și tragicul modern” (broșură, 1937).

¹⁷ v., între altele, Noica, „Eseu despre Duminică”, în *Eseuri de Duminică*, București, Ed. Humanitas, 1992, pp. 22-25.

absolventul despre *filozofie*, în care mai toată viața s-a încercat. Bunăoară, pe când era în anul al IV-lea de facultate, face eboșa unui „Plan pentru o filozofie etnică” (oct. 1921) și a altuia privitor la ceea ce reprezenta pentru el „Filosofia”¹⁸ (dec. 1921).

*

Nu știu dacă erau cumva teme de seminar sau constituiau o inițiativă nelegată de programul său de studiu la vreo disciplină. Un lucru e cert: după Marea Unire, ideea națională vertebră cultura noastră, iar domeniul cel mai sensibil pentru caracterul național al creației era reprezentat de reflecția filosofică, *etnicitatea* metafizicii românești fiind intens dezbătută în perioada interbelică. Și tot cert este că intențiile lui Băncilă, întemeietoare de sistem filosofic, sunt formulate puțin mai târziu: în schița *Cadru filozofic* din revista *Mugur* a Liceului „Mihai Viteazul” din București (nr. 1, an școlar 1943-1944)¹⁹.

Să vedem, mai întâi, ce trăsături revendică în fond tânărul student Vasile Băncilă pentru sfera filosofiei. Notele lui se petrec la începutul deceniului trei al veacului trecut, pe fundalul pregnant și dominant al pozitivismului. A urmărit, presupunem cu atenția încordată, cursul de metafizică al lui Nae Ionescu în anul universitar 1920-1921. E poate fermentul care a generat textul (inedit) „Filosofia (*Philosophare...*)”, vreo 13 pagini despre: I. Ce este filosofia; II. Raporturile dintre filozofie și disciplinele de același nivel (religie, artă, morală); III. Filosofia și rolul ei biologic și social²⁰.

Își propune aici să raporteze definițiile sau numai părerile unor autori – precum Kant, Schopenhauer, Wundt, Spencer, James, Bergson, Schinz, anticii și alții – la o serie de întrebări pe care le formulează în preambulul însemnărilor sale. Sunt vreo nouă interogații, elementare am zice, privitoare la esența filosofiei: este aceasta: „totalitatea științelor morale?”, „completate cu cele naturale?”, „teoria cunoașterii, numai?”, „sistemizarea numai a științelor naturale?”, „istoria filosofiei?”, „disciplina care pune întrebări cu privire la totalul existenței (deși nu le poate rezolva ea)?”, „prinderea și redarea metafizicului?”, „intuiția de ansamblu?”, „o credință totală, formată conform subiectivității personale?” (la cea din urmă îi amintește expres pe James și Nae Ionescu).

¹⁸ Vasile Băncilă, *op. cit.*, pp. 98-101, 110-118, la care se mai poate adăuga și proiectul despre „Națiune”, pp. 102-105.

¹⁹ Vasile Băncilă, „Cadru filozofic”, *Opere*, vol. V, Eseiștică edită (1937-1944), Ediție îngrijită de Dora Mezdrea, Editura Istros – Muzeul Brăilei, 2007, pp. 492-500. Pe prima pagină a textului, la subsol, este următoarea notă: „Acest articol trebuia să se tipărească în 1938, când a fost scris în urma unei invitații anume în acest sens. Atunci purta următoarea notă: *Paginile de față reprezintă o schiță foarte rezumativă a ideilor și pozițiilor spirituale pe care le-am susținut pînă acum și, în același timp, un cadru sau o structură ideativă pentru cele pe care le vom susține de acum înainte.* Totuși, am renunțat să-l mai tipărim atunci, fiindcă speram să dezvoltăm curînd cel puțin unele părți și să oferim astfel un rezumat mai complet al perspectivelor atitudinare care ne conduc. Însă împrejurările nu ne-au îngăduit să o facem” – *v. ibidem*, p. 555.

²⁰ Vasile Băncilă, *Opere*, vol. I, pp. 110-118. Vom cita din acest fragment, fără a mai da vreo trimitere bibliografică.

E doar un plan de lucru, fără ca Băncilă să facă vreo incursiune în operele filosofilor citați, lăsînd această abordare pentru altă dată. I se pare important, deocamdată, ca, metodic, să ofere un răspuns implicit la *ce este filosofia*. Răspunsurile lui (care devin dominante apoi în însemnările făcute decenii la rînd) par astăzi în marginile banalității, dar să nu eludăm momentul și contextul în care sunt schițate. În fapt el își fixează niște borne pentru un îndelungat traseu reflexiv ulterior²¹.

Își pune întrebarea, la început, ce reprezintă o *disciplină*. E nevoie ca aceasta să aibă un obiect exclusiv și, în egală măsură, o metodă proprie. Primul, obiectul, este de natură *logică* (altminteri „nici sociologia și nici filosofia n-ar avea obiect”), fără să ne spună însă ce înțelege el prin logic, ci doar să nu-l percepem că ar fi „același obiect de cercetat, dintr-un punct de vedere diferit”, cum proceda Emmanuel de Martonne²² (apelul la un geograf și pedagog, chiar dacă era prestigios atunci, nu este dintre cele mai pertinente). Cît privește metoda, ea nu poate lipsi (altfel rămîne la stadiul unei posibilități doar teoretice de știință) și nu e inevitabil originală.

Mai interesante sunt notațiile despre *simțul comun*, care par să nu vină dinspre *locurile comune* ale lui Aristotel, ci îndeosebi dinspre mentalul colectiv. Vede în el o fază a cunoașterii eului lipsită de *spirit critic* (doar cu o „critică semiconștientă foarte rudimentară”) și de metodă. Simțul comun (diferit de ceea ce înțelegem azi prin *common sense*) are trei caractere: 1. Este „o reacțiune de *tot la total*. Sufletul integral e direct pus în fața Cosmosului total: endosmoza lor e produsul simțului comun”; 2. în al doilea rînd, „este o stare hipnotică de conștiință”, lipsită de distincția eu/non-eu, ca-n mentalitatea primitivă unde individul nu are identitate, ci e un tot amorf cu comunitatea (e similar cu ceea ce spune Lucien Lévy-Bruhl în *La mentalité primitive*, 1922; o sursă la care nu știm dacă tînărul Băncilă a avut acces); 3. toate rezultatele cunoașterii pe această cale sunt *imEDIATE* (ca la Bergson), date de intuiție, de „raționamente semiconștiente și neprelungite”, de experiență.

Concluziile desprinse dintr-un atare demers: cunoștința va fi astfel integrală (dar nu *una*, nu sistematică, ci un fel de conglomerat), cu multe prejudecăți, cu un „bazar de credințe” la nivelul individului; un „realism naiv” (sintagmă preluată cred de la Motru), pragmatic, cu experiență limitată („nu va putea constata vulcanii din lună”), plin de contradicții (vezi proverbele populare).

²¹ Înțelesul deplin al *filosofiei* sau al *filosofiei etnice*, ca și *raportul* intrinsec dintre filozofie și *metafizică* le avem după ce parcurgem imensul volum de fișe scrise în cîteva decenii (între 1936-1979); pentru *definirea* filozofiei – v. Vasile Băncilă, *Opere*, vol. VI, Sistem de filozofie. 1. Definiția filozofiei, Ediție îngrijită de Dora Mezdrea, Editura Istros – Muzeul Brăilei, 2008; pentru înțelesul metafizicii – v. Vasile Băncilă, *Opere*, vol. VII, Sistem de filozofie. 2. Metafizica, Ediție îngrijită de Dora Mezdrea, Editura Istros – Muzeul Brăilei, 2009; pentru reflecția asupra *ființei* – problemă fundamentală pentru filozofie – v. Vasile Băncilă, *Opere*, vol. X, Sistem de filozofie. 5. Comunitățile existenței: A. Comunitatea ontologică: Existența ca ființă. B. Existența românească, Ediție îngrijită de Dora Mezdrea, Editura Istros – Muzeul Brăilei „Carol I”, 2015.

²² Martonne, pedagog și geograf francez, cunoscut în perioada interbelică pentru contribuțiile sale la trasarea granițelor României Mari și la cunoașterea unor zone geografice românești (a numit munții Făgăraș un fel de Alpi ai Transilvaniei).

Finalmente, simțul comun e un fel de șperaclu, căci are răspuns comod aproape pentru orice, iar pentru cei într-o atare fază e „singura modalitate de a satisface sufletul omenesc”. Sintetic spus, simțul comun reprezintă „soluționarea tuturor problemelor spiritului, tematică și practică, prin sesizarea imediată (intuitivă, rațională, experimentală), necritică și semiconștientă”.

Pentru a cerceta „mai complet și mai pitoresc” simțul comun, Băncilă își propunea să studieze folclorul. Se poate observa astfel că bornele drumului său aveau menirea să deosebească filosofia *populară* de filosofia *disciplinară* („Ori simț comun, ori filozofie”).

Următorul segment – din planul care fixa pașii necesari deslușirii a ceea ce este filosofia – era cel al *științei*, odată cu care se instalează simțul critic și apare non-eul, „aproape tot umanul”, cu metode specifice de cercetare și verificare. Rămînea însă o întrebare, și anume, faptul cum a trecut spiritul peste o atare fază și dacă nu cumva filosofia și știința s-au născut deodată (să ne îndoim de sincretismul fundamentelor?!). Pentru cea din urmă nedumerire, oferă variante: „Poate din cauza durerii din lume; poate fiindcă a ajuns la limitele non-eului; poate fiindcă a văzut anume iluzii ale spiritului; poate prin proprie maturitate intelectuală etc.”.

E important că filosofia nu rămîne la un stadiu *științific* (știința nefiind o atitudine în fața vieții, ci cel mult una similară simțului comun), căci ea nu e autonomă precum spiritul științific, ci presupune ceva personal: „obiectivarea temperamentului” (subl. ns., I.D.). Cum *filosofia* n-a rămas nici la nivelul *simțului comun* și nu se poate confunda cu acesta, tot așa se întîmplă cu catena ei spre *știință*, aceasta din urmă neputîndu-le înlocui pe nici una din ele.

Și cu asta ajungem, printr-o triadă parcă hegeliană, la cea de-a treia formă a spiritului omenesc, la „*posibilitatea filosofiei*”, a cărei origine este aceeași cu a epistemologiei: atitudinea critică va fi nu doar în raport cu non-eul, ci și față de el însuși. Spiritul interoghează realitatea (cea studiată de științe) și se întoarce de unde a plecat.

*

Care ar fi astfel *caracterele* specifice filosofiei? Ea încearcă să fie o *cunoaștere ultimă* și integrală, chiar dacă, gnoseologic vorbind, e cunoașterea unui anume gînditor, dar care a fost precedată de o întrebare ce viza întreaga realitate (va fi răspunsul oarecum kantian la: ce poți cunoaște?). Filosofia este totodată, prin obiectul ei de studiu, sistematică, preocupată concomitent de cantitativ și de calitativ, de ceea ce este necesar și liber, de principii și nu de legi.

Prin urmare, spiritul filosofic este cel care „încearcă să cunoască realitatea ca atare, în funcție, conștientă de întoarcerea asupra cunoașterii sale”. Produs al acestui spirit, filosofia nu se confundă însă cu el. În vreme ce spiritul filosofic e ceva *pozitiv*, filosofia poate îmbrăca și o formă negativă, cum avem în cazul scepticismului. Kant, de pildă, pare să fi avut în cel mai înalt grad spirit filosofic, dar filosofia lui a fost întrecută de altele (cărora le lipsea însă chiar spiritul filosofic). E aici clară influența naeionesciană: „*filosofia e cunoștința* (nu cunoașterea; filosofia e ceva deja obiectivat, ceva produs, inert) *integrală, efectuată pe baza sesizării unei realități*

sau factor considerat ultim, prin funcțiunea autocritică a minții” (o autocritică diferită de cea a moralei, științei sau poeziei, care se oprește la fenomenal).

Filosofia este inexorabil una *sistemică*, un sistem unitar, pe de o parte, și o realitate ultimă, pe de alta. Băncilă nu admite opinia potrivit căreia obiectul filosofiei n-ar fi aceasta din urmă („o atitudine de a filosofa, o metodă”), ci însăși *filosofarea*, cum o înțeleg unii; nu ceva „fixat, inert, obiectivat”, ci ceva în devenire, „exercitarea spiritului filosofic”. „E aici o confuzie, adăuga el: riul curge, dar curgerea, ca fenomen, e ceva static, inert. Filosofarea e continuă, dar obiectul filosofării, care e filosofarea, e ceva inert, etern. Fără această eternitate, nici n-ar putea fi filosofia – și nimic, dacă nu are ceva permanent (orice esență are o existență). De aici, aceeași iluzie ca la liber arbitru: fiindcă *poți ceea ce vrei, crezi că poți să vrei* (Schopenhauer); fiindcă filozofezi continuu fără să ajungi vreodată la ceva fix, crezi că obiectul filosofiei e nefixitatea, relativismul. De fapt, obiectul filosofiei, oricâte puncte de vedere relativiste ar avea ea, e absolut”.

Exemplul la care recurge aici e cel al *pragmatismului*, adept al *adevărurilor* confirmate de criteriul „consecvențelor utile”, acest *criteriu*, chiar după gânditorii care filosofează astfel, fiind ceva absolut. Prin urmare, „adevărurile nu există decît pentru că există un adevăr absolut”. Ca și în cazul scepticilor, care susțin că nu e nimic adevărat, în afară de *acest „adevăr”* (care e astfel absolut).

Dacă așa stau lucrurile cu *obiectul* filosofiei, cum poate fi el studiat, se întreba Băncilă. E îndepărtată mai întii teza care înțelege prin filozofie un fel de „enciclopedie, un «Larousse» ideal” întemeiat pe criterii logice sau alfabetice. Cei mai mulți filosofi au atins unificarea lumii, a întregii realități prin *postularea unei ipoteze* care a devenit nucleul gândirii lor (la Schopenhauer – voința, la Bergson – elanul vital; ne limităm cu comentariul la textul lui Băncilă). Sau formularea tot a unei ipoteze, considerată însă dintr-un unghi extrauman (ceea ce echivalează cu un principiu), de pildă: legea atracției universale (aici e vorba însă de știință, nu de filozofie, cum sugerează chiar exemplul invocat: Poincaré).

Dar cea mai adecvată alternativă pentru temeiurile filosofiei este „*sesizarea realității metafizice*”, ceea ce presupune că avem de-a face cu o realitate ultimă, cu un lucru în sine pe care-l putem cunoaște. Altfel, filosofia nu are obiect, prin urmare, nu există („Lucrul în sine ori nu este, ori este și nu-l poți cunoaște, deci filosofia nu există...”).

Lucrurile nu sunt însă așa de categorice și ireversibile: „Mai întii că un lucru în sine trebuie să fie: el e sau *noumenul* lui Kant, sau *realitatea realismului naiv*”²³. Cei ce neagă existența unui lucru în sine transformă totul în aparențe, fiind și mai puțin realiști și decît filosoful german. O realitate în sine (prin care să poată fi explicat *unitar* totul) există chiar și pentru idealismul absolut: *eul*. Iar pentru lucrul în sine, atunci cînd nu poate fi perceput, este suficient faptul că „te-ai gândit la el”, pe de o parte, și că, în cazul neputinței de a-l cunoaște, filosofia există

²³ În 1912, C. Rădulescu-Motru publica *Elemente de metafizică pe baza filosofiei kantiene*, unde, în prima parte, cercetează „Conștiința-oglină. Critica realismului naiv” – v., selectiv, *Personalismul energetic și alte scrieri*, București, Ed. Eminescu, 1984. Nu ne îndoim de faptul că Băncilă cunoștea lucrările profesorului său.

prin discursul filosoficesc care evidențiază o atare neputință, pe de alta. Sunt aici cele două cerințe: *explicarea* realității integrale și *obiectivarea* acesteia printr-un discurs adecvat. Iar dacă nu e posibilă explicarea ultimă, nu se cuvine o atitudine similară cu a pozitivistilor din secolul al XIX-lea sau a pragmatiştilor italieni, cei ce au alungat filosofia și au generat o „caricatură amuzantă a caricaturei grave a filosofiei”.

Ideea lui Băncilă avea alura unei axiome cam sofisticată: „A explica neputința explicării e filozofie. De îndată ce există în noi o tendință de a filozofa (și există!), există și filosofia, chiar dacă ea n-ar duce la o explicare ca la explicarea neexplicării. *Orice formulă intelectuală completă a spiritului filosofic – care e o realitate – e filozofia*”.

Și cu filosofia kantiană a lucrului în sine, și cu posibila relație dintre *potență* și *act*, putem intra într-o dispută care, pentru cunoscători și mai puțin cunoscători, nu-și are aici locul și rostul. Cert este că studentul Vasile Băncilă era o minte motivată și iscoditoare, care nu se mulțumea cu semipreparate, un spirit care-și punea problema temeiurilor discursului filosofic, a cărui existență consta într-o rațiune subiectivă, nu obiectivă, mai mult, a unei filosofii care era, să zicem, compostată, cum vom vedea, cu factorul *etnic*.

*

Planul lui Băncilă – în care obiectivul îl reprezenta: ce este filosofia (ne întrebăm iar: poate fi chiar schița vreunui referat pentru un posibil seminar?!) – avansa apoi, la punctul VI, cu o conjuncție importantă: *metafizicul și filozofia*. Nu este însă vorba de *metafizica* sau de *filozofia*, cum va distinge mai târziu Blaga, ci de, am spune așa, gândirea meta-fizică a lumii sau, simplu formulat, prin metafizic se înțelege nu doar tendința de filosofare, ci și de explicare prin *esențe* a realității ultime, a celei fondatoare.

Pentru Băncilă, a filozofa serios presupunea „a avea nevoi metafizice, indiferent dacă-s de natură logică sau biologică, pe lângă minte întoarsă asupra ei”. *Nevoia metafizică*, ținea să precizeze studentul, nu se confundă cu „spiritul de cercetare, care poate fi simțul comun (la acesta predomină motivul biologic și foarte puțin nevoia logică), sau cel filosofic: în primul caz, duce la cosmogonii, religii; în al doilea, la ipoteze și filozofie”. Nici aici nu e locul și nici timpul pe care un dialog justificativ le-ar cere. E cert însă că tînărul Băncilă încerca o înțelegere *atipică* a filosofiei, una care nu se sincroniza cu canonul zilei, un *derapaj* intelectual cu care, probabil, doar la cursurile lui Nae Ionescu se putea întîlni. Metafizicul era, pentru el, „o culoare generică, ce intră în filozofie”, sau „unul din elementele filosoficului”, care se poate afla și în alte combinații (de pildă, în religios).

Prin urmare, *realitatea* meta-fizică (cratima e a noastră, I.D.) obiectivă e studiată de filozofie, iar *necesitatea* meta-fizică face din spiritul filosofic nimic altceva decît filozofie. Nevoia metafizică reprezintă astfel „îndemnul și, mai mult chiar, e *materia*”, iar inteligența – instrumentul ei, astfel încît „adevărul filosofic e creat de inteligența filosofică din materia dată de nevoie”. Pentru a crea filozofie, e nevoie, așadar, de „un puternic temperament metafizic”. Doar inteligența – uneori

mai mare chiar decât a autorilor de sisteme, dar în absența unor profunde nevoi metafizice – nu-i de ajuns, servind doar la *critică* sau la alcătuirea de istorii ale filosofiei.

Prin grila unei psihologii a creatorului, Băncilă pune un accent deosebit pe *nevoia metafizică* și pe *temperamentul metafizic* cu care era obiectivată – *expresia* pe care o căpăta – înțelegerea lumii ca un tot unitar.

Inteligența vidă nu servea la nimic nici în sfera empiricului, darămite în exercițiul spiritului filosofic: „Frivolii inteligenți filozofatri și erudiții filosofi sunt oameni cari au inteligență filozofică, dar n-au nevoi metafizice”.

*

Urma, în eboșa de studiu a lui Băncilă, punctul VII, adică: disciplinele analogice filosofiei. Explicația este aici negativă, adică indicarea acelor discipline care nu se substituie filosofiei, deci nu pot constitui singure filosofia. De pildă, științele naturale. Alt statut îl au științele *aparentului* (neincluse în cele amintite anterior), care constituie un al doilea prag de astfel de științe și care, fiind *solidare* cu filosofia, îi aparțin; sunt, din câte înțelegem, *științele noologice*, discipline care, din varii motive practice, nu au puterea să se refere la filozofie și de aceea sunt studiate în altă parte.

Ei bine, după acest excurs *lămuritor* structural pentru ce este filosofia, urmează un firesc *corolar*. Înainte de toate, filosofia, pentru a fi ceea ce este, cere fie o *ipoteză*, fie un principiu considerat ipotetic, dar luat drept adevăr, fie sesizarea metafizicului (ceea ce, zice Băncilă, nu se întâmpla atunci). În al doilea rând, inteligența filosofică își trage seva fertilă din *temperament* și *credințe virtuale*, ceea ce înseamnă că „*nu se poate filozofie fără credință*: ea se insinuează pînă și la criticiști (vezi Kant) și sceptici”. Filosofia și religia sunt disciplinele care au cea mai mare nevoie de credință, care nu se confundă cu *credința logică*. „Religia e filozofie concretă, filosofia e religie abstractă. După aceea vine simțul comun în ansamblu, apoi știința”.

Ne este limpede acum, și din această frază finală, unde se ascundea *credința* lui Vasile Băncilă: în nevoia sa metafizică, în temperamentul său metafizic, în filosofia concretă pe care a conceput-o, începînd cu acreditarea sapiențială a unui *alt spațiu* – cel al Bărăganului – alături de cel mioritic al lui Blaga și continuînd cu o gnoseologie specifică, una în care *arta* este lichidul seminal, sămînța meditației meta-fizice. Sunt cele două mari cariatide care susțin, încă din perioada interbelică, proiectatul său *sistem de filosofie*.

*

Textul pe care-l comentăm aici se continua cu partea a II-a, pe vreo 10-15 rînduri, despre raporturile filosofiei cu disciplinele de același rang (religie, artă, morală), pentru ca în final – partea a III-a – să expedieze în vreo cîteva propoziții rolul biologic și social al filosofiei, comentînd inteligent vechiul adagio latin, la care face aluzie, dar fără să-l amintească în mod expres: „*Primum vivere, deinde philosophari*”. E evidențiată, în prima dintre părți, satisfacția pe care spiritul uman o dă nevoilor fundamentale: adevăr, morală, frumos, religie, după cum e reiterată

endosmoza dintre filozofie și nevoia religioasă, una tot așa de deplină cum este și aceea dintre cea din urmă și simțul comun („patriarhalismul a fericit societatea – dar modernismul?”). Religia – spune studentul lui Nae Ionescu – probabil că „nici nu trebuie să se întemeieze pe o experiență religioasă, fiindcă acesta e domeniul științei (ar călca cu piciorul stîng), ci pe considerații de altă rațiune” (care sunt ele – nu ni se precizează).

Răstoarnă, în încheiere, sensul proverbului: „N-am scris pentru cei cari întii vor să trăiască și apoi să filosofeze, ci, mai degrabă, pentru cei cari întii vor să filosofeze și apoi să trăiască; sau, mai bine zis, pentru cei cari trăiesc pentru a filosofa, ori, și mai adevărat, pentru cei cari filosofează pentru a putea trăi”.

